

Μνήμων

Τόμ. 41 (2024)

Μνήμων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΩΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Η δική του Καραϊσκάκη, Μια απόπειρα επαναπροσέγγισης ● ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΛΟΥΚΗΣ, Ο αντιαυτοκρατορικός στο ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα ● ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΑΚΗΣ, Προς όφελος της Αυτοκρατορίας: η διαχείριση της μουσουλμανικής κοινότητας Δοδεκανήσων από τους Ιταλούς (1923-1939) ● ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΠΗΡΟΥΝΙΑ, Οφείες της εργασιακής και κοινωνικής ζωής των εργατριών στην κλωστούφαντουργία «Μουταλάσκη» κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου ● ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΠΑΠΑΣΤΕΦΑΝΑΚΗ, Το ζήτημα της προστασίας της μητέρας και του παιδιού σε διεθνείς και περιφερειακές πρωτοβουλίες την περίοδο του Μεσοπολέμου. Ο λόγος των ελληνίδων σοσιαλιστριών ● ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ, Η αξιολογική οικογένεια: Διαχείριση προσωπικού και πατερναλιστικές πρακτικές στη βιομηχανία οικιακών ηλεκτρικών συσκευών Ιζόλα, 1951-1977

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΓΙΩΡΓΟΣ Α. ΒΛΑΧΟΣ, Κυνήγι στη νεότερη Ελλάδα, ένας ιστοριογραφικός άγνωστος ● ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΓΑΡΑΙΚΑ, Μια αναθεώρηση του «Ο Αναστάσιος Πολυζωίδης και η Ελληνική Επανάσταση», *Μνήμων* 1 (1971), σ. 23-52

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΕΙΣ

Χρήστος Λούκος, Δημήτρης Δημητριάδης, Βασιλική Θεοδώρου, Έφη Αβδελά, Κώστας Τσιμπάκης, Λάμπρος Φλιτούρης, Γεώργιος Α. Ναθαναήλ, Μάνος Αυγερίδης, Μαργαρίτα Λιάγκα

41

ΑΘΗΝΑ 2024

ΚΥΝΗΓΙ ΣΤΗΝ ΝΕΟΤΕΡΗ ΕΛΛΑΔΑ, ΕΝΑΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΑΓΝΩΣΤΟΣ

ΓΙΩΡΓΟΣ Α. ΒΛΑΧΟΣ

doi: [10.12681/mnimon.41234](https://doi.org/10.12681/mnimon.41234)

Copyright © 2025, Μνήμων

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΒΛΑΧΟΣ Γ. Α. (2025). ΚΥΝΗΓΙ ΣΤΗΝ ΝΕΟΤΕΡΗ ΕΛΛΑΔΑ, ΕΝΑΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΑΓΝΩΣΤΟΣ . *Μνήμων*, 41, 151-171. <https://doi.org/10.12681/mnimon.41234>

Προσεγγίσεις

ΓΙΩΡΓΟΣ Α. ΒΛΑΧΟΣ

ΚΥΝΗΓΙ ΣΤΗ ΝΕΟΤΕΡΗ ΕΛΛΑΔΑ, ΕΝΑΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΑΓΝΩΣΤΟΣ

Παρά την πλήρη ανάπτυξη κλάδων όπως η κοινωνική ιστορία, η ανθρωπολογία και η λαογραφία, που παρατηρείται αδιάλειπτα στην Ελλάδα εδώ και πολλές δεκαετίες, το ζήτημα της θήρας –όπως λεγόταν λόγια στο παρελθόν– δηλαδή του κυνηγιού, δεν έχει λάβει την παραμικρή προσοχή. Πρόκειται για μία παράλειψη αλλόκοτη, αν σκεφτεί κανείς τα δεκάδες –αν όχι εκατοντάδες– άρθρα που έχουν γραφτεί για άλλες παραδοσιακές πρακτικές της υπαίθρου. Από τη λαϊκή δόμηση¹ και την υφαντική² μέχρι την ελαιοκομία,³ η ελληνική βιβλιογραφία έχει καταφέρει να καλύψει ένα πολύ ευρύ φάσμα ασχολιών στις οποίες επιδιδύονταν ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού της ελλαδικής υπαίθρου. Το νεότερο κυνήγι δεν υπήρξε ποτέ όμως μία από αυτές, παρά το γεγονός ότι πρόκειται ακόμα και σήμερα για μία πολύ δημοφιλή ασχολία, οι θιασώτες της οποίας υπολογίζονται στις διακόσιες χιλιάδες, χωρίς να συνυπολογίζονται οι πολλές χιλιάδες λαθροκυνηγών.⁴

1. Ενδεικτικά αναφέρονται οι πρόσφατες δημοσιεύσεις: Γεώργιος Πολυράβας, «Στοιχεία δόμησης παραδοσιακών κτιρίων στην περιοχή του Νομού Σερρών. Εντοπισμός και καταγραφή σε χάρτες διατηρούμενων κτισμάτων», *Χωρο-Γραφίες* 3/1 (2013), σ. 34-49, και Ελευθέριος Ιωαννίδης, *Η οικοδομική τέχνη στην περιοχή της Βέροιας*, διδ. διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2019.

2. Ενδεικτικά: Αλίκη Λάμπρου, *Ο Αργαλειός στη Σκύρο. Καταγραφές μαρτυριών παλαιών υφαντριών*, Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών, 2017 και Λουίζα Καραπιδάκη, «Τα καρτσόνια και οι τεχνικές υφαντών ταινιών για το καρτσοβάσταγο, τον καλτσοδέτη και το στιβανοβάσταγο στην Κρήτη. Με αφορμή δύο αντικείμενα της Μουσειακής Συλλογής του Κέντρου Λαογραφίας», *Επετηρίς του Λαογραφικού Αρχείου* 35/36 (2014-2019), σ. 289-310.

3. Ενδεικτικά: Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, *Ελαιοσοδεία. Μελέτες για τον πολιτισμό της ελιάς*, Παράρτημα της *Επετηρίδας του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών*, 29-30 (1999-2003), Αθήνα, Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας, 2004.

4. Η αμηχανία απέναντι στο κυνήγι ακόμα και σε επίπεδο λαογραφίας στην

Η απουσία του κυνηγιού από τα βιβλία και τα επιστημονικά περιοδικά γίνεται ακόμα πιο εκκωφαντική, όταν γίνει αντιληπτό ότι ένα όμορο αντικείμενο, αυτό της αλιείας, έχει καλυφθεί σημαντικά και πολυπλεύρως και συνεχίζει να καλύπτεται από έναν αξιόλογο αριθμό μελετητών, που εμπλουτίζουν το πεδίο αυτό με δημοσιεύσεις και συλλογικούς τόμους.⁵ Από την άλλη, το κυνήγι στον ελλαδικό χώρο μοιάζει να έχει γίνει αντικείμενο αδιαφορίας, μονάχα, στη νεότερή του διάσταση. Μία πρόχειρη αναζήτηση αποκαλύπτει ότι υπάρχει πλήθος δημοσιεύσεων που ασχολούνται με το κυνήγι στον αρχαίο κόσμο αλλά και στον κόσμο του ανατολικού μεσαίωνα και της πρώιμης νεωτερικότητας.⁶ Και ενώ ο χώρος της υπαίθρου συγκέντρωσε το ενδιαφέρον της ερευνητικής κοινότητας στην ελληνική νεωτερικότητα και ο κόσμος του κυνηγιού στην ελλαδική προνεωτερικότητα, το κυνήγι στη νεωτερική Ελλάδα έχει παραμείνει ένας μεγάλος ιστοριογραφικός άγνωστος, μία ψηφίδα της νεότερης ελληνικής ιστορίας η οποία μοιάζει να μην έχει βρει τον χώρο της στο μωσαϊκό των νεοελληνικών σπουδών. Ακόμα και σε επίπεδο ορισμού όμως, ο όρος «κυνήγι» δεν αποτελεί απλή υπόθεση, και αυτό γιατί το κυνήγι μετατράπηκε σταδιακά, από επάγγελμα ή μέσο εξασφάλισης τροφής, σε ψυχαγωγική ασχολία και άθλημα. Κατά την αρχική του έννοια, αυτή του επαγγέλματος, το κυνήγι θα πρέπει να θεωρείται ως μία πρακτική που έχει ως σκοπό τη σύλληψη

Ελλάδα γίνεται φανερή ακόμα και στο μνημειώδες έργο *Παραδοσιακός υλικός βίος του ελληνικού λαού*, που αποτελεί ένα προτεινόμενο ερωτηματολόγιο προς πληροφορητές, στο οποίο οι ερωτήσεις για το κυνήγι καταλαμβάνουν μόνο πέντε σελίδες, ενώ αντίστοιχα αυτές τις αλιείας και της στογγαλιείας (!) δώδεκα. Βλ. Στέφανος Ήμμελος, Αικατερίνη Πολυμέρη-Καμηλάκη, *Παραδοσιακός υλικός βίος του ελληνικού λαού (Ερωτηματολόγιο)*, Α', Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών, 1983, σ. 154-170.

5. Δημήτρης Δημητρόπουλος, Ευδοκία Ε. Ολυμπίτου, *Ψαρεύοντας στις ελληνικές θάλασσες: Από τις μαρτυρίες του παρελθόντος στη σύγχρονη πραγματικότητα*, *Τετράδια Εργασίας* 33, Αθήνα, ΙΝΕ/ΕΙΕ, 2010. Dimitrios Moutopoulos, Konstantinos I. Stergiou. «The evolution of Greek fisheries during the 1928-1939 period», *Acta Adriatica: International Journal of Marine Sciences* 52/2 (2011), σ. 183-199.

6. Judith M. Barringer, *The hunt in ancient Greece*, χ.τ., Βαλτιμόρη – Λονδίνο, The Johns Hopkins University Press, 2001. Jennifer Larson, «Venison for Artemis? The Problem of Deer Sacrifice», Sarah Hitch (επιμ.), *Animal Sacrifice in the Ancient Greek World*, χ.τ., Cambridge University Press, 2017, σ. 48-62. Henriette Kroll, «Animals in the Byzantine Empire: an overview of the archaeozoological evidence», *Archeologia medievale: cultura materiale, insediamenti, territorio* XXXIX (2012), σ. 93-121. Carlos Espí Forcén, «The Hound of the Falconer. Roman and Byzantine Hawking in the Venetian Cynegética», *Estudios Bizantinos: Revista de la Sociedad Española de Bizantinística* 8 (2020), σ. 149-172.

θηραμάτων, ζωντανών ή νεκρών, με διάφορα μέσα για τη μεταπώλησή ή την κατανάλωσή τους. Στη σταδιακή δικαιοική του μετάλλαξη όμως, αυτή του αθλήματος, το κυνήγι ορίζεται μόνο ως ασχολία που εξασκείται με ένα πυροβόλο όπλο αποσκοπώντας στην κάρπωση θηραμάτων προς ιδία χρήση και κατανάλωση και στην ψυχαγωγία του ίδιου του κυνηγού. Στόχος του άρθρου αυτού είναι να αναρωτηθεί για την ιστοριογραφική σιγή, να εξερευνήσει τη μετάλλαξη του κυνηγιού στην Ελλάδα στα μάτια του νομοθέτη και τέλος να θέσει ερευνητικές κατευθύνσεις για μία μελλοντική ενασχόληση της ερευνητικής κοινότητας με το αντικείμενο.

Πολλές, μάλλον παρακινδυνευμένες, υποθέσεις για την απουσία του κυνηγιού από τις σελίδες της νεοελληνικής ιστορίας μπορούν να διατυπωθούν, χωρίς όμως επαρκή στοιχειοθέτηση. Γνωστό εμπόδιο αποτελεί η δυσκολία ανίχνευσης πρωτογενών πηγών. Οι μελετητές που θα μπορούσαν να συνεισφέρουν στην ιστορική σπουδή περί κυνηγιού συναντούν τις ίδιες δυσκολίες που συναντά όποιος και όποιος έχει προσπαθήσει να δομήσει μία ιστορική αφήγηση κοινωνικής ιστορίας, μιας ιστορίας από τα κάτω, μιας ιστορίας δηλαδή που δεν θα περιοριζόταν απλά στην περιγραφή της διαχείρισης του κυνηγιού από το κράτος. Ως κοινότητα οι ίδιοι οι κυνηγοί, οργανωμένοι σε κυνηγετικούς συλλόγους ανά δήμο, θα μπορούσαν να αφήσουν πίσω τους πρωτογενείς πηγές που να μαρτυρούν τις ιστορικές αλλαγές της πρακτικής αυτής. Αλλά ακόμα και στις περιπτώσεις που κάποιος κυνηγετικός σύλλογος κρατά συνεπές αρχείο, η αξία που μπορεί να έχει στην κυνηγετική ιστορία μπορεί να είναι ελάχιστη, με τον ίδιο τρόπο που τα αρχεία ενός αγροτικού συνεταιρισμού δεν μαρτυρούν κατ' ανάγκη την αγροτική ιστορία μίας κοινότητας, καθώς πρόκειται για σώμα πηγών που συχνά απλά καταγράφει αλλαγές διοικήσεων και αποτελέσματα εσωτερικών εκλογών. Το ζήτημα περιπλέκεται ακόμα περισσότερο όσο πιο πίσω στον χρόνο επιχειρούμε να κοιτάξουμε, αφού η συντριπτική πλειονότητα των κυνηγετικών συλλόγων ιδρύθηκε το πρώτο μισό του 20ού αιώνα. Πριν από αυτό, το απόλυτα ελεύθερο κυνήγι που γινόταν χωρίς οποιαδήποτε κρατική παρέμβαση και διαχείριση, εξανεμίζει σημαντικά τις πιθανότητες ύπαρξης πρωτογενών πηγών, η μελέτη των οποίων θα μπορούσε να καταγράψει μία ολοκληρωμένη ιστορία του νεότερου ελληνικού κυνηγιού.

Στη συγκεκριμένη συγχρονία, το κυνήγι ως ερευνητική κατεύθυνση τίθεται πάνω στις βάσεις ενός ταχέως αναπτυσσόμενου ιστοριογραφικού κλάδου, αυτού της περιβαλλοντικής ιστορίας.⁷ Έχοντας συχνά στόχο να

7. Το ενδιαφέρον του κλάδου της περιβαλλοντικής ιστορίας στο κυνήγι είναι εμφανές από τον αριθμό των πάνελ που διοργανώνονται σε κάθε διεθνή συνάντηση

παρέχει το παρελθοντικό υπόβαθρο που χρειάζεται η πολιτική οικολογία για να τεκμηριώσει με συνέπεια τη διαλεκτική της, οι περιβαλλοντικοί ιστορικοί και ανθρωπολόγοι της Δυτικής Ευρώπης και της Βορείου Αμερικής δείχνουν ένθερμο ενδιαφέρον για το κυνήγι.⁸ Οι πρώτες σημαντικές ερευνητικές προσπάθειες στον τομέα αυτό ήρθαν αρκετά νωρίς, με την κοινωνική στροφή που παρατηρήθηκε τις δεκαετίες του 1960 και 1970. Το κυνήγι τότε μπήκε στους ορίζοντες των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημόνων, όχι τόσο με τη μορφή της δημοφιλούς πρακτικής των δυτικών κοινωνιών, αλλά ως αναγκαία συνθήκη για τη συντήρηση ή την επιβίωση ιθαγενών κοινοτήτων. Σημαδιακή στιγμή σε αυτή την πορεία υπήρξε η έκδοση του συλλογικού τόμου *Man the Hunter*,⁹ το 1968. Επρόκειτο για μία έκδοση, προϊόν ενός ανθρωπολογικού συνεδρίου που είχε διεξαχθεί στο Πανεπιστήμιο του Σικάγο, τρία χρόνια πριν. Ο τόμος απαρτιζόταν από 35 ξεχωριστά κεφάλαια που εστίαζαν στην οικονομική, οικολογική, κοινωνική και ιστορική πορεία του κυνηγιού αυστηρά ως μέσου διαβίωσης σε πολυάριθμες κοινότητες, ενώ ο τόμος έκλεινε με έναν απολογισμό του ο Claude Lévi-Strauss.

Παρά την ενασχόληση της με τη λειτουργία του κυνηγιού σε σύγχρονες αλλά προνεωτερικές κοινότητες, η έκδοση αυτή δημιούργησε μία φυγόκεντρο τάση, με διάφορους μελετητές τα επόμενα χρόνια να επικεντρώνονται σε αντικείμενα που άπτονταν, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, με τους προβληματισμούς που έθεσε. Η κυνηγεσία αναδύθηκε ως αξιόλογο θέμα της βιβλιογραφίας, με τη σταδιακή εμφάνιση εκδόσεων που μετέφεραν το κυνήγι σε συγκεκριμένες περιόδους της ανθρώπινης ιστορίας, άλλοι απλά για να το περιγράψουν¹⁰ ως ανοίκεια πρακτική για το ακροατήριό τους και άλλοι για να δουν τις κοινωνικές του προεκτάσεις

ιστορικών του περιβάλλοντος. Ενδεικτικά αναφέρουμε τα πάνελ: «Hunting High and Low. European Venatic Culture(s) and Societies in Transition (16th-20th Century)», που διοργανώθηκε στο πλαίσιο διεθνούς συνεδρίου της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Περιβαλλοντικής Ιστορίας (ESEH), στη Βέρνη το 2023, και το πάνελ «New Perspectives on Hunting in Pre-Industrial Europe», που διοργανώθηκε στο πλαίσιο διεθνούς συνεδρίου της Ευρωπαϊκής Οργάνωσης για την Ιστορία της Υπαίθρου (EuRHO).

8. John F. Richards, *The world hunt: an environmental history of the commodification of animals*, Λος Άντζελες, University of California Press, 2014, σ. 1-84.

9. Richard Borshay Lee, Irvén DeVore (επιμ.), *Man the Hunter: the First Intensive Survey of a Single, Crucial Stage of Human Development – Man's Once Universal Hunting Way of Life*, Νέα Υόρκη, Routledge, 2017.

10. Eric Hobusch, *Fair Game: A History of Hunting, Shooting, and Animal Conservation*, Νέα Υόρκη, Arco Publishing, 1980.

και τον ρόλο του ως καταλύτη πολιτικών αλλαγών σε συγκεκριμένα ιστορικά συμφραζόμενα.¹¹ Άλλωστε, η χρήση όπλων, ο εγκλιματισμός του κυνηγού σε δύσκολες συνθήκες και η θανάτωση του «αντιπάλου» χωρίς ηθικές αναστολές, είχαν από παλιά ταυτίσει το κυνήγι με μία πολεμική προπαγάνδα.¹² Τέθηκε συχνά το ζήτημα του φύλου, με εφελκτήριο τη διαχρονική του εξάσκηση από άνδρες, θέση που αμφισβητήθηκε από πλήθος ερευνητών, που θεώρησαν αυτή την ανδροκεντρική θέαση απότοκο του συντριπτικά έμφυλου σύγχρονου κυνηγιού και όχι διαχρονική αλήθεια.¹³

Ακόμα, στο νεωτερικό πλαίσιο της επισιτιστικής ασφάλειας, για τη μεγαλύτερη μερίδα του δυτικού κόσμου ένα από τα πρώτα ζητήματα που προέκυψαν ήταν η ηθικότητα του κυνηγιού. Ενώ το *Man the Hunter* εστίασε μόνο σε κοινότητες που μεταχειρίζονταν το κυνήγι ζώων ως αναγκαιότητα ενάντια στην τροφική επισφάλεια, αρκετοί ιστορικοί και κοινωνικοί επιστήμονες διερωτήθηκαν το κατά πόσο η εξόντωση άγριων ζώων από σύγχρονους κυνηγούς αποτελούσε μία ηθικά δικαιολογημένη επιλογή, τη στιγμή ειδικά που στα παρασκήνια το σημερινό αγροτοδιατροφικό σύμπλεγμα τους παρέχει μία αφθονία τροφίμων που καθιστούσε τη θανάτωση άγριων ζώων περιττή και άρα το κυνήγι μέσο διασκέδασης και όχι επιβίωσης.¹⁴ Η συζήτηση αυτή, η οποία εξαπλώθηκε γρήγορα και στον δημόσιο λόγο, ειδικά στο πλαίσιο της ανάδειξης των οικολογικών αιτημάτων κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 και μετά, παρήγαγε μεγάλο αριθμό δημοσιεύσεων και μελετών, κάποιες από τις οποίες απενοχοποιούσαν το σύγχρονο κυνήγι, αναδεικνύοντας ακόμα και συγκεκριμένα οφέλη στα οικοσυστήματα που αυτό ασκούσαν,¹⁵ ενώ άλλες το διαπόμπευαν ως

11. Emma Griffin, *Blood Sport: Hunting in Britain since 1066*, χ.τ., Yale University Press, 2007.

12. John C. Darnell, «Hunting and Warfare: The Ritualisation of Military Violence in Ancient Egypt», Garrett G. Fagan, Linda Fibiger, Mark Hudson, Matthew Trundle (επιμ.), *The Cambridge World History of Violence*, I, Κάιμπριτζ, Cambridge University Press, 2020, σ. 181-197.

13. Kathleen Sterling, «Man the hunter, woman the gatherer? The impact of gender studies on hunter-gatherer research (a retrospective)», Vicki Cummings, Peter Jordan, Marek Zvelebil (επιμ.), *Oxford Handbook of the Archaeology and Anthropology of Hunter-Gatherers*, Οξφόρδη, Oxford University Press, 2014, σ. 33-42.

14. Robert W. Loftin, «The morality of hunting», *Environmental Ethics* 6 (1984), σ. 241-250. Ann S. Causey, «On the morality of hunting», *Environmental Ethics* 11/4 (1989), σ. 327-343.

15. Robert H. Holsman, «Goodwill hunting? Exploring the role of hunters as ecosystem stewards», *Wildlife Society Bulletin* 28/4 (2000), σ. 808-816.

Bjorn P. Kaltenborn, Oddgeir Andersen, John DC Linnell, «Predators, stew-

σημαντικό παράγοντα του Έκτου Μεγάλου Αφανισμού που απειλούσε την υφήλιο και την κατάρρευση της παγκόσμιας βιοποικιλότητας.¹⁶

Σε κάθε περίπτωση, μία οποιαδήποτε προσπάθεια ανάδειξης του πεδίου της κυνηγεσίας θα έπρεπε να αρχίσει με μία λεπτομερή προκαταρκτική έρευνα, η οποία θα εστιάσει στο πλαίσιο που διαμορφώνει κάθε φορά το επίσημο κράτος για το κυνήγι. Η απουσία οποιουδήποτε ρυθμιστικού πλαισίου κατά τη διάρκεια της οθωμανικής περιόδου, άφησε αντίστοιχο κενό και στην πρώιμη ιστορία του νέου ελληνικού κράτους. Για την ακρίβεια, η διαχείριση της άγριας πανίδας από την Υψηλή Πύλη ήρθε αργότερα, στα πλαίσια των μεταρρυθμίσεων του Τανζιμάτ, με νομοθετήματα από το 1869 μέχρι το 1877. Αυτά όριζαν πολύ γενικές κατευθυντήριες. Για παράδειγμα, περιγράφηκαν για πρώτη φορά τα επιτρεπόμενα μέσα του κυνηγιού, όπως το δόρυ, το πυροβόλο όπλο, οι παγίδες, τα δίχτυα και τα εκπαιδευμένα αρπακτικά πουλιά. Τέθηκαν ακόμα ρητές απαγορεύσεις ως προς το κυνήγι τόσο οικόσιτων όσο και άγριων ζώων που είχαν εξημερωθεί, ενώ ορίστηκε για πρώτη φορά ο όρος «θήραμα» ως το ζώο εκείνο που φοβάται και άρα καταδιώκεται από τον άνθρωπο. Ενδιαφέρον έχει ότι η ίδια σειρά νομοθετημάτων όριζε και το καθεστώς ιδιοκτησίας του νεκρού θηράματος, σε περίπτωση που είχε συλληφθεί από δύο ή περισσότερα μέρη, καθώς και ρυθμίσεις που αφορούσαν την αλιεία. Με άλλα λόγια επρόκειτο για ένα ρυθμιστικό πλέγμα που συντόνιζε τη σχέση του ανθρώπου με τα μη οικόσιτα ζώα και την άγρια πανίδα εν γένει, παρά για έναν εμπειριστατωμένο νόμο περί θήρας.¹⁷ Στο κέντρο του βρισκόταν η εμπράγματη σχέση του κυνηγού με το άγριο ζώο, το οποίο ορίστηκε ως *res nullius*, δηλαδή ως κτήμα κανενός, μέχρι τη σύλληψή του από τον κυνηγό ή τον ψαρά, ένα καθεστώς (μη) ιδιοκτησίας που παραδοσιακά υπήρχε στο οθωμανικό δίκαιο, γνωστό και ως *mubah*.¹⁸

ards, or sportsmen – how do Norwegian hunters perceive their role in carnivore management?», *International Journal of Biodiversity Science, Ecosystem Services & Management* 9/3 (2013), σ. 239-248.

16. K. R. Shivanna, «The sixth mass extinction crisis and its impact on biodiversity and human welfare», *Resonance* 25/1 (2020), σ. 93-109.

17. Nimet Veliöglu, Osman Devrim Elvan, «Protection of Wildlife: Analysis of Legislative Periods in Turkey», *Journal of Environmental and Natural Studies* 3/2 (2021), σ. 168-181.

18. Selçuk Dursun, «Dispossession by concession: forest commons in the Ottoman Empire and early Turkish Republic», Onur İnal, Yavuz Köse (επιμ.), *Seeds of Power: Explorations in Ottoman Environmental History*, χ.τ., White Horse Press, 2019, σ. 260-284.

Στα πρώτα του χρόνια το ελληνικό κράτος υπό την καθοδήγηση του βαυαρού νομοθέτη δεν διερεύνησε καθόλου τη σχέση του κυνηγού με το θήραμα. Το βασιλικό διάταγμα του 1836, το πρώτο νομοθέτημα της Ελλάδας που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί –έστω και καταχρηστικά– δασικός κώδικας, δεν περιλαμβάνει καθόλου την κυνηγεσία.¹⁹ Ορίζει μόνο το ιδιοκτησιακό καθεστώς των ιδιόκτητων δασών, εκείνων που αποδεδειγμένα ανήκαν σε τσιφλίκια, και προβλέπει την εκμετάλλευση που επιτρέπεται σε αυτά, αλλά δεν κάνει καμία απολύτως μνεία για την κάρπωση των άγριων ζώων που διαβιούν εκεί. Αντίστοιχη είναι και η παράλειψη στο ίδιο θέμα ενός πιο εκτενούς νομοθετήματος, της 21ης Ιανουαρίου του 1888, προδρόμου του Δασικού Κώδικα που αργότερα θα περιελάμβανε και τις ρυθμίσεις περί θήρας. Ο νόμος του 1888, παρ' όλα αυτά, απλά ορίζει τη νομική έννοια του δάσους και θέτει τα όριά τους στην ελληνική επικράτεια.²⁰ Η σχέση του έλληνα υπηκόου με το θήραμα δεν ήταν απόλυτα ελεύθερη όμως, παρά την απουσία νόμου που να την διευθετεί. Πριν την ψήφιση του νομικού πλαισίου, υπήρχαν οι κατά τόπους διατάξεις που επέβαλλαν περιορισμούς προσαρμοσμένους στο τοπικό επίπεδο. Οι διατάξεις αυτές εκδίδονταν και επικαιροποιούνταν κάθε χρόνο από τις αστυνομικές αρχές κάθε περιοχής και, όπως καταγράφει ένας κυνηγός της εποχής, η ισχύς τους πρέπει να ήταν αμελητέα, αφού δεν κοινοποιούνταν στους κυνηγούς της περιοχής, οι οποίοι κυνηγούσαν σαν να μην υπήρχαν αυτές οι διατάξεις. Ο ίδιος μας ενημερώνει ότι υπήρχε και κάποιου είδους εθιμικό δίκαιο, το οποίο απαγόρευε το κυνήγι την εποχή της αναπαραγωγής των θηραμάτων και μέχρι τον απογαλακτισμό των νεογνών τους, από 15 Μαρτίου μέχρι 15 Ιουλίου, κάτι το οποίο όμως δεν είχε καμία πραγματική νομική ισχύ.²¹

Κατά την περίοδο αυτή και μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, το κυνήγι, ή καλύτερα οι κυνηγοί, πρέπει να διαχωριστούν σε τρεις υποπεριπτώσεις. Στην πρώτη πρόκειται για τους κυνηγούς που θηρεύουν από χόμπι, για τους οποίους το κυνήγι είναι μία ασχολία που τους καλεί να υπερκεράσουν δυσκολίες και κακουχίες, στις οποίες μπαίνουν με τη θέλησή τους, χωρίς να έχει ιδιαίτερη σημασία η κάρπωση θηραμάτων αλλά το κυνήγι καθαυτό. Στη δεύτερη περίπτωση είναι οι επαγγελματίες κυνηγοί, οι οποίοι συγκαταλέγονται ως τέτοιοι στις επίσημες απογραφές του

19. ΦΕΚ Α' 69/1.12.1836.

20. ΦΕΚ Α' 20 /21.1.1888.

21. Α. Καλέμης (επιμ.), *Ημερολόγιον του Κυνηγού, 1926-1927. Το κυνήγι στην Ελλάδα 70 χρόνια πριν*, Αθήνα, Κίνητρο, 1997, σ. 5-6.

ελληνικού κράτους. Πρόκειται για έναν πληθυσμό, τα χαρακτηριστικά του οποίου παραμένουν άγνωστα, με την απογραφή του 1907 να μετρά 274 (άνδρες) κυνηγούς, οι οποίοι κατανέμονται με κάποια αριθμητική αρμονία σε όλους τους δήμους της Ελλάδας, από 0 έως 5 στους ολιγάνθρωπους και πολύ σπάνια σε πάνω από τριάντα, ακόμα και στον νομό Αττικής που μετρά 23 κυνηγούς.²² Στην επόμενη απογραφή, του 1920, η επαγγελματική ομάδα των κυνηγών εντάσσεται σε αυτήν των κτηνοτρόφων συγχέοντας έτσι τα αποτελέσματα του αριθμού των κυνηγών που θα ήταν σαφώς λιγότεροι από αυτόν των κτηνοτρόφων.²³ Η υποεκπροσώπησή τους, βέβαια, θα πρέπει να θεωρείται σχεδόν σίγουρη, αν αναλογιστεί κανείς το οικονομικό αντίκτυπο που έχουν και αποτυπώνεται στους αριθμούς δερμάτων, τα οποία φτάνουν στη βυρσοδεψική βιομηχανία με καταγεγραμμένα, το 1924, περίπου 220 χιλιάδες δέρματα θηραμάτων, μόνο για τα βυρσοδεψεία της Κεντρικής Μακεδονίας, αριθμός που είναι προφανώς δυσανάλογος ακόμα και για τους 274 κυνηγούς που καταμετρώνταν σε όλη την Ελλάδα, δεκαεπτά χρόνια πριν.²⁴ Αυτό μας φέρνει στην τρίτη κατηγορία κυνηγών, και μάλλον πολυπληθέστερη, οι οποίοι δεν είναι επαγγελματίες αλλά κυνηγούν ως παράλληλη βιοποριστική δραστηριότητα, με έμφαση στη μεγάλη κάρπωση και όχι την προσωπική ψυχαγωγία, οι οποίοι όμως δεν καταγράφονται πουθενά, κάτι που δυσχεραίνει την έρευνα.

Αδιαμφισβήτητα, το μεγάλο βήμα προς την επιβολή πολύ συγκεκριμένου πλαισίου για το κυνήγι στη νεότερη Ελλάδα έγινε με το ξεχωριστό νομοθετικό διάταγμα «Περί θήρας», της 16ης Ιουλίου του 1923, που ίσως να αποτελεί απότοκο της αναρχίας που υπήρξε στην ελληνική ύπαιθρο μετά την έλευση των μικρασιατών προσφύγων. Το διάταγμα αυτό περιλαμβάνει 25 άρθρα, τα οποία καθορίζουν με μεγάλη ενάργεια ό,τι διέπει τις σχέσεις του κυνηγού με το θήραμα, τις ιδιωτικές αγροτικές εκτάσεις, τα κυνηγετικά σκυλιά και προφανώς το κράτος.²⁵ Αξίζει να δούμε επιγραμματικά μερικές από αυτές τις διατάξεις, αφού υπήρξε και το κείμενο που την επόμενη χρονιά θα μεταφερόταν αυτούσιο στον πρώτο επίσημο Δασικό Κώδικα της χώρας. Το κυνήγι υπάχθη στη δικαιοδοσία του Υπουργείου Γεωργίας και ρυθμιζόταν σε επιστημονικές βάσεις από ένα

22. ΕΛΣΤΑΤ, *Στατιστικά αποτελέσματα της γενικής απογραφής του πληθυσμού*, Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 1909, σ. 132-362.

23. ΕΛΣΤΑΤ, *Απογραφή του πληθυσμού της Ελλάδος*, Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 1928, σ. 68.

24. Νικόλαος Μικελής, *Η βιομηχανία της Κεντρικής Μακεδονίας*, Αθήνα, Καλέργη, 1924, σ. 9.

25. ΦΕΚ Α' 193/16.7.1923, σ. 1364-1367.

γνωμοδοτικό συμβούλιο που αποτελούνταν από καθηγητές «θηραματικής και ζωολογίας εν τη ανωτέρα δασολογική σχολή», καθώς και από τον πρόεδρο του Κυνηγετικού Συλλόγου Αθηνών, του σημαντικότερου και πολυπληθέστερου συλλόγου της χώρας, κάτι που μας υποδεικνύει την επίσημη εμπλοκή του ως μεσάζοντα ανάμεσα στην ύπαιθρο και τον νομοθέτη ίσως και πριν ακόμα το 1923.²⁶

Ειδική φροντίδα δίνεται στην αποτροπή καταπάτησης ιδιωτικής γεωργικής περιουσίας από τον κυνηγό, καθώς ο νόμος αναφέρει με μεγάλη ακρίβεια ότι ο κυνηγός απαγορεύεται να θηρεύει (α') εντός κήπων, β') εντός εσπαρμένων αγρών [...] γ') εντός ορυζώνων, από 15 Μαρτίου μέχρι 15 Οκτωβρίου» και εν γένει εντός εκμεταλλεύσεων πριν από την καρποφορία τους, αλλά επιτρέπει στον κυνηγό να διέρχεται και να κυνηγά σε αυτά, εφόσον δεν είναι περιφραγμένα με συνεχή περίφραξη.²⁷ Η επιλογή του νομοθέτη να διαφυλάξει την ατομική ιδιοκτησία απέναντι στις κυνηγετικές εξορμήσεις αξίζει μία προσπάθεια ιστορικοποίησης, καθώς το 1923 αποτελεί τη χρονολογία, κατά την οποία εφαρμόστηκε για πρώτη φορά με σθένος η μεγάλη αγροτική μεταρρύθμιση που είχε ψηφιστεί το 1917, αλλά παρέμενε ουσιαστικά ανενεργή. Το κρίσιμότερο σημείο της μεταρρύθμισης αυτής υπήρξε η απαλλοτρίωση χιλιάδων τσιφλικιών κυρίως στη Θεσσαλία και τη Μακεδονία, με τη δεύτερη να αποτελεί το γεωγραφικό διαμέρισμα στο οποίο έλαβαν χώρα οι περισσότερες προσπάθειες του αγροτικού εποικισμού των προσφύγων.²⁸ Η απόπειρα εδραίωσης ενός μοντέλου μικροϊδιοκτησίας στους σιτοβολώνες της χώρας ίσως να αντανακλά τις ρυθμίσεις αυτές του νόμου για το κυνήγι, ειδικά στην προσπάθεια που θα έπρεπε να καταβάλουν οι αγρότες, ώστε να καταστήσουν το μοντέλο αυτό παραγωγικό, με αποτέλεσμα τελικά ο νομοθέτης να καταργεί το εθιμικό δικαίωμα της ελεύθερης περιπλάνησης, που ίσχυε μέχρι τότε.

26. Στο ίδιο, σ. 1364. Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι στην Επιτροπή που ορίστηκε για τον σχεδιασμό του πρώτου αυτού νόμου περί θήρας συμμετείχε ο τότε πρόεδρος του Κυνηγετικού Συλλόγου Αθηνών Φ. Μαυρομάτης, μετά από πρόσκληση της κυβέρνησης, μαζί με τους: Π. Μαρχόπουλο, διευθυντή Δασών, Π. Κοντό, διευθυντή της Ανωτάτης Δασολογικής Σχολής, και Μ. Κατωπόδη, πρώην τμηματάρχη του Υπουργείου Γεωργίας. Οι πληροφορίες αυτές αντλούνται από: Α. Καλέμη (επιμ.), *Ημερολόγιον*, ό.π., σ. 12.

27. ΦΕΚ Α' 193/16.7.1923, σ. 1364.

28. Γιώργος Γάσιος, «Ο Μηχανισμός απαλλοτρίωσης των αγροκτημάτων στη Θεσσαλία (1917-1939)», *Η Θεσσαλία του 1917. Διαθεσσαλικές Εκδηλώσεις (2017)*, Βόλος, Λάρισα, Τρίκαλα, Καρδίτσα, χ.τ., Περιφέρεια Θεσσαλίας, 2019, σ. 268-284.

Με τον πρώτο αυτό νόμο, το Υπουργείο αποκτά επίσης την εξουσία να απαγορεύει το κυνήγι σε συγκεκριμένες περιοχές εξ ολοκλήρου, δημιουργώντας καταφύγια άγριας πανίδας, ή να αποκλείει συγκεκριμένα είδη ζώων από τη θήρα. Φυσικά, έχει και τη δυνατότητα να ορίσει αν κάποιος είδος προκαλεί εκτεταμένες καταστροφές σε αγροτικές εκμεταλλεύσεις ως επιβλαβές, διακηρύσσοντας έτσι και την ανηλεή του καταδίωξη.²⁹

Το τι θεωρείται θήραμα είναι ιδιαίτερα ευρύ. Θηράματα μπορούν να είναι κυριολεκτικά όλα τα άγρια ζώα μεγαλύτερα της σιταρήθρας, με την εξαίρεση μάλιστα του μικρού πουλιού κεφαλά (στην οικογένεια των οποίων ανήκει και ο αετομάχος), κάτι που ίσως υπονοεί έναν υπερπληθυσμό του συγκεκριμένου πτηνού την εποχή που συντάχθηκε ο νόμος.³⁰ Παρά τη θηραματική ελαστικότητα, ο νόμος προβλέπει και ρυθμίσεις για την προστασία και αειφορία του θηραματικού κεφαλαίου της χώρας. Το κυνήγι δεν ασκείται ελεύθερα καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, παρά μόνο από τις 16 Αυγούστου μέχρι τις 14 Μαρτίου. Οι κυνηγοί απαγορεύεται να συλλαμβάνουν νεοσσούς μέσα από τις φωλιές τους, όπως και το να μαζεύουν αβγά από αυτές, και παρομοίως απαγορεύεται να θηρεύουν νεαρά ελάφια, ζαρκάδια και αγριοκάτσικα (χωρίς να γίνεται μνεία για νεαρούς αγριόχοιρους ή άλλα νεαρά θηλαστικά). Προς την ίδια κατεύθυνση της προστασίας της άγριας πανίδας είναι και η ρύθμιση που ορίζει λεπτομερώς τα μέσα του κυνηγιού, καθώς επιτρέπει μόνο τη χρήση πυροβόλου όπλου, φροντίζοντας μάλιστα να αποκλείσει τα εμπροσθογεμή όπλα που ήταν ακόμα δημοφιλή την εποχή εκείνη, αφού οι γομώσεις που έφεραν, από μαλλί ή στουπί, αποτελούσαν κίνδυνο για την πρόκληση πυρκαγιών.³¹

Έκπληξη προξενεί ακόμα το άρθρο του νόμου που απαγορεύει τη χρήση οποιουδήποτε άλλου μέσου προς σύλληψη ζώων όπως «παγίδων, κλωβών, δικτύων, βρόχων, αγκίστρων, εξόβεργων, λίθινων πλακών, φώτων ελκυστικών ή άλλων ανάλογων μέσων». Πρόκειται μάλλον για το πιο χαρακτηριστικό χωρίο του νόμου, το οποίο επιβάλλει με απόλυτη σαφήνεια τη σκοπούμενη μετάβαση του κυνηγιού από ένα μέσο κάρπωσης θηραμάτων, με σκοπό την επισιτιστική ασφάλεια, σε μία ασχολία που έχει ως βάση την προσωπική ψυχαγωγία του κυνηγού. Η απαγόρευση των υλικών μέσων που μπορούσαν να φέρουν μεγάλες καρπώσεις, όπως οι ξόβεργες και οι παγίδες, χωρίς τη φυσική ύπαρξη του κυνηγού στον κυνηγότοπο, σε έναν τρόπο κυνηγιού που απαιτούσε όχι μόνο την παρουσία του στο

29. ΦΕΚ Α' 193/16.7.1923, σ. 1364.

30. Στο ίδιο, σ. 1365.

31. Στο ίδιο, σ. 1365.

πεδίο αλλά και άριστη σκοπευτική ικανότητα, προκειμένου να καρπωθεί θηράματα, σήμαινε ότι το κυνήγι πια θα είχε σημαντικά μικρότερη απόδοση και σίγουρα όχι αρκετή, ώστε να αποτιμάται ως ασχολία διασφάλισης τροφής. Ο «κυνηγετικός κύων» θεωρείται ιδιοκτησία του κυνηγού και ίσως επένδυσή του, αφού ο νόμος προβλέπει την αποζημίωση του κυνηγού, σε περίπτωση που το κυνηγόσκυλο του τραυματιστεί ή σκοτωθεί από κάποιον άλλο κυνηγό ή χτυπηθεί στον δρόμο, ενώ είναι ασαφές για ποιον λόγο ο νόμος ρητά απαγορεύει το κυνήγι λαγού με λαγωνικά της ράτσας Γκέκας.³² Τέλος, κρίσιμο είναι το γεγονός ότι για πρώτη φορά το κυνήγι δεν ασκείται ελεύθερα, αλλά μόνο μετά τη λήψη άδειας κυνηγίου, από τις οποίες αποκλείονται μάλιστα άτομα που έχουν καταδικαστεί για σοβαρά κακουργήματα (ανθρωποκτονία) ή και πλημμελήματα σχετικά με την ύπαιθρο (ζωοκλοπή, ζωοκτονία, εμπρησμό), όσοι διατελούν υπό αστυνομική επιτήρηση, οι «απαράφρονες» και άτομα κάτω των 16 ετών.³³

Ο νόμος περί θήρας, του 1923, και η υπαγωγή του στο σώμα των νομοθετημάτων του Δασικού Κώδικα, το 1924, καθόρισε το ρυθμιστικό πλαίσιο που διέπει την κυνηγεσία στην Ελλάδα μέχρι και σήμερα.³⁴ Όλοι οι επόμενοι νόμοι περί θήρας στην ουσία είναι παραλλαγές και επιπλέον περιορισμοί που τίθενται σε αυτόν τον αρχικό νόμο, ο οποίος μάλιστα ήταν ιδιαίτερα περιοριστικός σε σχέση με αυτούς της Δυτικής Ευρώπης και της Βορείου Αμερικής. Η ανανέωση του ελληνικού Δασικού Κώδικα, και άρα και του νόμου περί θήρας, έρχεται το 1929 με αλλαγές οι οποίες έχουν ως στόχο να περιορίσουν την ελαστικότητα του 1923.³⁵ Με τις τροποποιήσεις του 1929, η κυνηγετική περίοδος περιορίζεται από τις 17 Αυγούστου μέχρι τα τέλη Φεβρουαρίου, με αρκετές ρήτρες, που έχουν να κάνουν με επιπλέον μείωση των ημερών κυνηγίου για τους λαγούς, τα υδρόβια πτηνά και τα ορτύκια. Απαγορεύεται επίσης αυστηρά για πρώτη φορά η θήρα ελαφιών, ζαρκαδιών, αιγάγρων, «αγριοπετεινού» και φασιανών. Το νυχτερινό κυνήγι, το οποίο μέχρι το 1929 επιτρεπόταν, και ιδιαίτερα αυτό που γίνεται με δυνατά φώτα που έχουν ως σκοπό να παραλύσουν το θήραμα (για τα θηλαστικά) ή να το προσελκύσουν (για διάφορα πτηνά όπως τα ορτύκια) κηρύσσεται παράνομο, ενώ οι κατά τόπους δασολογικές και δασονομικές υπηρεσίες αποκτούν την εξουσία να απαγορεύουν το κυνήγι ακόμα και ζώνων που θεωρούνταν ευρέως επιβλαβή, όπως η νυφίτσα.³⁶

32. Στο ίδιο, σ. 1365.

33. Στο ίδιο, σ. 1366.

34. ΦΕΚ Α' 113/19.5.1924, σ. 656-692.

35. ΦΕΚ Α' 205/ 19.06.1929, σ. 1857-1900.

36. Στο ίδιο, σ. 1891-1894.

Το επόμενο σύνολο μεγάλων αλλαγών στον νόμο περί θήρας ήρθε σαράντα χρόνια αργότερα, με την παράλληλη επικαιροποίηση του Δασικού Κώδικα. Ο νόμος του 1969 είναι μάλιστα αυτός που ισχύει κατά πολύ μεγάλο ποσοστό μέχρι σήμερα, με συγκεκριμένες τροποποιήσεις που έγιναν μέσα στα χρόνια, οι οποίες όμως δεν θα μας απασχολήσουν εδώ.³⁷ Οι αλλαγές που επιφέρει είναι ριζικές, με βασική στόχευση να αυστηροποιήσει τον νόμο σε τέτοιο επίπεδο, που να μην επιδέχεται διαφορετικών ερμηνειών. Στα νόμιμα μέσα του κυνηγίου εισάγεται πλέον το τόξο (αν και κάποιες μετέπειτα ρυθμίσεις θέτουν σε μία γκριζα ζώνη τη νομιμότητά του), ενώ ρητά απαγορεύεται η χρήση πολεμικών όπλων, δηλαδή όσων φέρουν ραβδωτή κάνη, καθώς και αεροβόλων όπλων, αφού κάτι τέτοιο θα επέφερε πιθανώς περιττό πόνο και τραυματισμό του θηράματος και όχι τον γρήγορο θάνατο.³⁸ Αυτή η διάσταση αποφυγής πρόσθετου πόνου για το θήραμα υπάρχει στους νόμους του 1969 και συγκεκριμένα στο άρθρο 256, με το οποίο απαγορεύεται («ε') Η μεταφορά, η έκθεσις εις κοινήν θέαν και ο καθ' οιονδήποτε τρόπον βασανισμός συλληφθέντων θηραμάτων», με ταυτόχρονη δημιουργία καταφυγίων άγριας ζωής, μέσα στα οποία το κυνήγι αποκλείεται.³⁹ Περιορίζεται ακόμα σημαντικά το εμπορικό κυνήγι, καθώς η αγοραπωλησία λαγού και πέρδικας κρίνεται πλέον παράνομη, μέτρο το οποίο, σε συνδυασμό με τον αποκλεισμό θήρας που παρέμεινε για τα ελάφια, τα ζαρκάδια, τους αίγαγρους και τους φασιανούς, αφήνει μόνο τον αγριόχοιρο, ως σημαντικό θηραματικό εμπόρευμα για το κρέας του, και τις αλεπούδες, τα κουνάβια και τις νυφίτσες, για τη γούνα τους.⁴⁰

Σε μία πιο μακροσκοπική θεώρηση του ρυθμιστικού πλαισίου για το κυνήγι, που όρισε διαχρονικά το ελληνικό κράτος, υπάρχει μία κρίσιμη κατεύθυνση που πρέπει να σημειωθεί. Πρόκειται για τη μετάβαση της κυνηγεσίας από μία απασχόληση που πιθανότατα παρείχε σημαντικούς πόρους στις κοινότητες της υπαίθρου, σε ένα χόμπι του οποίου η επιτυχής διενέργεια βασιζόταν στη δυσκολία του και σε περιορισμούς οι οποίοι είτε προέρχονταν από το κράτος, είτε από τον ηθικό αυτοπεριορισμό των κυνηγών. Αυτό συνομολογεί η πορεία όλων των νόμων για το κυνήγι. Η επιβολή περιορισμών των μέσων θήρας, ήδη από το 1923, δηλαδή η απαγόρευση κάθε είδους παγίδων, που άφηγε πια στον κυνηγό

37. ΦΕΚ Α' 7/18.1.1969, σ. 85-90.

38. Στο ίδιο, σ. 85.

39. Στο ίδιο, σ. 86-87.

40. Στο ίδιο, σ. 87.

μόνο τη δυνατότητα κάρπωσης θηράματος στην τυχαιότητα της φυσικής του παρουσίας στον κυνηγότοπο και μάλιστα με τη χρήση πυροβόλου όπλου, σήμαινε είτε ότι η τροφική επάρκεια στην ύπαιθρο ήδη διασφαλιζόταν με άλλα μέσα ανοικτής αγοράς, είτε ότι αυτή ήταν η πρόθεση του ελληνικού κράτους. Με άλλα λόγια, η εναπόθεση του κυνηγιού στην ατομική σκοπευτική ικανότητα κάθε ενός κυνηγού ξεχωριστά, και άρα η πιθανότητα μη κάρπωσης θηράματος, μπορεί να είναι αποτέλεσμα της εν μέρει επιτυχημένης στρατηγικής σιτάρκειας που εφάρμοσε το ελληνικό κράτος κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, χωρίς βέβαια να υποτιμάται εδώ η στροφή στη συγκεκριμένη πολιτική από όλες τις ευρωπαϊκές οικονομίες της εποχής, ελέω οικονομικής εσωστρέφειας.⁴¹ Οι μετέπειτα απαγορεύσεις θηραμάτων και περιορισμοί της κυνηγετικής περιόδου ενέτειναν την πορεία αυτή, μέχρι και τον Δασικό Κώδικα του 1969, ο οποίος πλέον αναφέρει το κυνήγι, ήδη από το πρώτο του άρθρο, ως «άθλημα» και τίποτα περισσότερο.⁴²

Παράλληλα όμως ο ίδιος νόμος προβλέπει και την πρόθεση του κράτους να εργαλειοποιεί το κυνήγι και τους κυνηγούς ως μέσα για τη μείωση των πληθυσμών των ζώων που το ίδιο κράτος κρίνει ως επιβλαβή. Η πρακτική προφανώς δεν ήταν άγνωστη. Η δημιουργία ομάδων κυνηγών για την καταπολέμηση της άγριας ζωής ή και η πρωτοβουλία κάθε κυνηγού ξεχωριστά να θανατώνει είδη που τοπικά θεωρούνταν επιζήμια για την κοινότητα υπήρχε και πριν το 1969.⁴³ Παρ' όλα αυτά, η νομική πρόβλεψη τέτοιων εκστρατειών από την κεντρική εξουσία –και μάλιστα με τη δυνατότητα χρηματικής επιβράβευσης– σηματοδοτούσε μία κατηγορική προσταγή που ήθελε την αγροτική οικονομία όσο το δυνατόν περισσότερο σχεδιασμένη με ακρίβεια και προστατευμένη από τυχαίους κινδύνους, όπως ήταν τα άγρια ζώα. Βασικοί εχθροί υπήρξαν τα κορακοειδή –που κατέστρεφαν μεγάλες εκτάσεις φρεσκοσπαρμένων σιτηρών– και κατά τόπους οι αγριόχοιροι, για τον ίδιο λόγο. Αναδύεται έτσι ένας διττός νομικός χαρακτήρας της σχέσης του κράτους με τα φυσικά του οικοσυστήματα. Από τη μία το θήραμα θεωρείται άξιο προστασίας από το κράτος, με στόχο την αειφορία του, και προστατεύεται σε καταφύγια άγριας ζωής όπου, βάσει νόμου, δεν υπόκειται σε καμία εξωτερική όχλη-

41. Socrates D. Petmezas, «The policy of wheat self-sufficiency and its impact upon rural modernization in Greece, 1928–1960», Carin Martiin, Juan Pan-Mon-tojo, Paul Brassley (επιμ.), *Agriculture in Capitalist Europe, 1945–1960*, Λονδίνο, Routledge, 2016, σ. 87-106.

42. ΦΕΚ Α' 7/18.1.1969, σ. 85.

43. Στο ίδιο, σ. 88.

ση, από την άλλη όμως, η εισχώρηση του άγριου ζώου στις οικονομικές προβλέψεις του Υπουργείου Γεωργίας δύναται να το καταστήσει επιβλαβές και άρα υποψήφιο για βίαιη και άμεση μείωση του πληθυσμού του.

Είναι εμφανές ότι μία ιστορία της νεότερης ελληνικής κυνηγεσίας που θα αναλώνεται σε περιγραφές και ερμηνείες των νόμων περί θήρας θα ήταν μία ιστορία κενή νοήματος. Μια τέτοια αφήγηση στην ουσία δεν μιλά για το κυνήγι, αλλά μονάχα για τη ρύθμισή του από το κράτος. Βασική προϋπόθεση για να γραφτεί η ιστορία μίας λαϊκής πρακτικής, είναι να επιτευχθεί η συλλογή πρωτογενών πηγών που θα μαρτυρά τα μέσα του κυνηγιού, τη συστημική λειτουργία του στην κοινότητα και την κουλτούρα που διαμόρφωσε στην ελληνική ύπαιθρο, κυρίως, και δευτερευόντως στα αστικά κέντρα της χώρας. Η απόλυτη απουσία τους καθιστά αυτή τη διαδικασία ιδιαίτερα δύσκολη. Το μόνο στο οποίο μπορεί να ελπίζει ο ιστορικός που ξεκινά μία κοινωνική ιστορία για το κυνήγι στη νεότερη Ελλάδα, είναι η εύρεση ψηγμάτων σε διάφορες άλλες πρωτογενείς πηγές, οι οποίες θα είχαν τη δυνατότητα να τον κατευθύνουν σε σχετικά ασφαλείς εικασίες.

Η έλλειψη αρχαιικού υλικού μάς αναγκάζει, αρχικά, να γυρίσουμε, έστω πρόσκαιρα, πίσω στις πρωτογενείς πηγές που παρήγαγε το κράτος για το κυνήγι. Αυτή τη φορά όχι σε θεσμικό επίπεδο, αλλά στις εκθέσεις των κατά τόπους δασονομικών αρχών που ορίστηκαν ως υπεύθυνες για την κοινοτική διαχείριση του κυνηγιού. Τα στοιχεία που περιλαμβάνουν είναι σίγουρα χρήσιμα. Από τη δεκαετία του 1920 και μετά καταγράφουν τις συμπεριφορικές τάσεις των ελλήνων κυνηγών, χωρίς βέβαια να κάνουν διάκριση ανάμεσα σε ντόπιους κυνηγούς ή σε κυνηγούς που κατέφθασαν στην περιοχή αρμοδιότητάς τους από κάποιο αστικό κέντρο.⁴⁴ Εντούτοις, οι περιπτώσεις λαθροθηρίας και παράνομου κυνηγιού χωρίς άδεια, που καταθέτουν σε διαχρονία οι δασονόμοι της υπαίθρου, μπορούν να μας υποδείξουν μία συνολικότερη τάση ανυπακοής του έλληνα κυνηγού απέναντι στα προστάγματα του κράτους. Ακόμα όμως και μία τέτοια ανάλυση δεν θα έπρεπε να μείνει στο πρίσμα που ορίζει το κράτος. Όσο δύσκολο και να είναι, η ανυπακοή αυτή δεν θα πρέπει κατ' ανάγκη να θεωρηθεί ως αδιαφορία των λαθροθήρων για τα οικοσυστήματα και την τοπική πανίδα. Η σύγχρονη βιβλιογραφία για το κυνήγι, ιδιαίτερα με την μετα-αποικιακή

44. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις είναι οι φάκελοι των δασαρχείων στα κατά τόπους ΓΑΚ, όπως επίσης και η ευτυχής συγκυρία του εντοπισμού προσωπικών αρχείων υψηλά ιστάμενων αξιωματούχων σε δασικές υπηρεσίες, όπως για παράδειγμα το αταξινόμητο αρχείο του Φυλακτού, που φυλάσσεται στο Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας.

της στροφή, έχει καταφέρει να σχετικοποιήσει αποτελεσματικά το αφήγημα αυτό. Περιγράφοντας τις ρυθμίσεις για την προστασία του περιβάλλοντος και τη δημιουργία καταφυγίων άγριας ζωής, που συχνά οριοθετούνται αυθαίρετα, θέτει τις πολιτικές αυτές πάνω σε αποικιοκρατικές βάσεις, σαν ρυθμίσεις δηλαδή που εκπορεύονται από μία κεντρική εξουσία η οποία δεν λαμβάνει υπόψη τις παραδοσιακές χρήσεις γης των γύρω κοινοτήτων και αποκλείει την πρόσβασή τους σε συγκεκριμένες περιοχές καθώς και την κάρπωση πόρων που διαχρονικά μπορεί να αντλούσαν από αυτές. Και ενώ το ιστοριογραφικό προηγούμενο υπάρχει, για ένα πλήθος μελετών-περιπτώσεων, στον ελλαδικό χώρο δεν έχει επιχειρηθεί τίποτα παρόμοιο.⁴⁵

Άλλο ένα σώμα πηγών, το οποίο θα μπορούσε να προσφέρει στον ιστορικό του κυνηγιού φευγαλέες εικόνες της λειτουργίας του στην ελληνική υπαίθρο, ακόμα και στα τέλη του 19ου και στα πρώτα χρόνια του 20ού αιώνα, είναι τα δημοσιευμένα απομνημονεύματα, εμπειρικοί οδηγοί και ερασιτεχνικά εγχειρίδια που κυκλοφόρησαν κατά καιρούς, από κυνηγούς που θέλησαν να μεταλαμπαδεύσουν τις γνώσεις και τις εμπειρίες τους σε νεότερους. Υπάρχει ένα σημαντικό σημείο εδώ που πρέπει να εκτιμηθεί. Οι εκδόσεις αυτές δεν αντανακλούν το κυνήγι ως βίωμα και ως πρακτική για τους ανθρώπους της υπαίθρου. Το ακριβώς αντίθετο. Είναι όλες γραμμένες από κυνηγούς που βλέπουν την κυνηγεσία καθαρά ως άθλημα, δύσκολο, απαιτητικό και πολύ συχνά ατελέσφορο, αλλά πάντα ως άθλημα. Τα γραπτά τους μπορούν κάλλιστα να χρησιμοποιηθούν για να αναδείξουν τις ποιοτικές διαφορές ανάμεσα στο κυνήγι ως χόμπι και το κυνήγι ως ασχολία για την άντληση σημαντικών πόρων. Μπορούν ακόμα με μεγάλη ευκρίνεια να σκιαγραφήσουν την κοινωνική ιστορία των αστών κυνηγών, όπου το «αστοί» θα ενέχει ίσως και τις δύο εννοιολογήσεις του, τόσο τη χωρική όσο και την ταξική, στις περισσότερες περιπτώσεις, και με τη λογική αυτή μπορεί να είναι εν μέρει μία αφήγηση από τα κάτω αλλά όχι αντιπροσωπευτική της λαϊκής κυνηγεσίας της υπαίθρου. Ο λόγος όμως ο οποίος προτείνεται εδώ ως μία χρήσιμη πρωτογενής πηγή, είναι γιατί τα βιβλία αυτά περιλαμβάνουν αποσπασματικές εικόνες λαϊκού κυνηγιού που δεν μπορούν να βρεθούν αλλού.

45. Η βιβλιογραφία πάνω στο ζήτημα της προστασίας της φύσης από το κράτος, ιδωμένη μέσα από αποικιοκρατικές ιδεοληψίες, είναι πλέον πολύ μεγάλη. Ενδεικτικά αναφέρονται τα έργα: Arun Agrawal, «The politics of development and conservation: legacies of colonialism», *Peace & Change* 22/4 (1997), σ. 463-482 και Lauren Eichler, David Baumeister, «Settler colonialism and the US conservation movement: Contesting histories, indigenizing futures», *Ethics, Policy & Environment* 24/3 (2021), σ. 209-234.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το βιβλίο του Εμμανουήλ Λυκούδη, *Το κυνήγι. Κυνηγετικές ιστορίες*, το οποίο, αν και εκδόθηκε το 1922, αναπολεί τις κυνηγετικές περιπέτειες του συγγραφέα του από το 1875.⁴⁶ Το βιβλίο του Λυκούδη αποτελεί μία κυνηγετική ανθολόγηση που περιλαμβάνει ετερόκλητα μεταξύ τους στοιχεία. Ένα μέρος του αναλύει κάθε θήραμα του ελλαδικού χώρου ξεχωριστά, από την εποχή που σχεδόν τα πάντα στη χώρα θεωρούνταν θηράματα. Για τον λόγο αυτό έχουμε κεφάλαια για τον κούκο, τον νυχτοπάτη (γιδοβύζι), τον μυρμηγκοφάγο (είδος δρουκολάπτη), τον τσαλαπετεινό και τον μελισσοεργό.⁴⁷ Στο μέρος αυτό η αφήγηση είναι αυτή ενός ερασιτέχνη βιολόγου, που παραθέτει με αμφίβολη εγκυρότητα διάφορα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς των θηραμάτων, όπως τα μεταναστευτικά τους μοτίβα και τις κινήσεις τους κατά τη διάρκεια του ζευγαρώματος. Περισσότερο σαν προφορική ιστορία, ο Λυκούδης εδώ διανθίζει τον λόγο του και με εμπειρική λαϊκή γνώση για κάθε ζώο, είτε ορθολογική είτε όχι. Το δεύτερο μέρος του βιβλίου του Λυκούδη αποτελείται από τις προσωπικές κυνηγετικές ιστορίες που θέλει να αφηγηθεί. Ιστορίες για κυνήγια που έκανε, που δεν κατάφερε να κάνει, επιτυχημένες εξορμήσεις και πλήρως αποτυχημένες, δείχνοντας έτσι και τη γνώμη του για διάφορα ζητήματα που απασχολούσαν τους αστούς κυνηγούς, όπως για παράδειγμα οι συνεχώς μειούμενοι θηραματικοί πληθυσμοί. Κρίσιμo στοιχείο στην αφήγηση του Λυκούδη είναι η διαιρετική τομή που ο ίδιος κάνει ανάμεσα στον ίδιο, έναν αστό κυνηγό, διαπρεπή νομικό και διανοούμενο των Αθηνών με μεγαλοαστική καταγωγή από σημαντική οικογένεια του Ναυπλίου, και στους «αγρότες κυνηγούς», όπως τους χαρακτηρίζει, δηλαδή τους ντόπιους κυνηγούς που συναντούσε στα μέρη όπου πήγαινε. Η διάθεσή του προς αυτούς δεν είναι αρνητική, κάθε άλλο. Τους περιγράφει με θαυμασμό, ως ιδεατό τύπο σκληροτράχηλου, αγνού ανθρώπου, για τον οποίο το κυνήγι δεν είναι πολυτέλεια αλλά εν μέρει αναγκαιότητα. Ο θαυμασμός αυτός αποτυπώνεται και στα πάρα πολλά στοιχεία που μας δίνει για το κυνήγι τους, καθώς αυτό διαφέρει από το κυνήγι ενός αστού flâneur κυνηγού.

Αρχικά, οι «αγρότες κυνηγοί» προτιμούν την κάρπωση αυτού που ο Λυκούδης ονομάζει «χοντρό κυνήγι», δηλαδή τα μεγάλα θηλαστικά: το πλατόνι (είδος ελαφιού), το ελάφι, το ζαρκαδι και τον αγριόχοιρο, ζώα δηλαδή των οποίων η κάρπωση έχει σημαντικό διατροφικό αντίκρυσμα.

46. Εμμανουήλ Λυκούδης, *Το κυνήγι. Κυνηγετικές ιστορίες*, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον Μ. Σαλιβέρου, 1922.

47. Στο ίδιο, σ. 183-213.

Δευτερευόντως, μας λέει, όταν η εποχή είναι σωστή, στρέφονται και ενάντια στον λαγό και τη φάσσα (είδος μεγάλου αγριοπερίστερου)· επρόκειτο για τα αμέσως επόμενα μεγαλύτερα θηράματα, τα οποία βρίσκονταν σε αφθονία στα τέλη του 19ου αιώνα.⁴⁸ Ο ίδιος από την άλλη δείχνει μία αποστροφή προς τα χοντρά κυνήγια, γιατί η διενέργειά τους γίνεται ομαδικά και δεν έχει την πρόκληση και τη φινέτσα στην τουφεκιά που έχει το κυνήγι δύσκολων πτηνών, όπως η μπεκάτσα, το μπεκατσίνι και η πέρδικα.⁴⁹ Η διαφοροποίηση ανάμεσα στους δύο κυνηγετικούς κόσμους φαίνεται και στις δυσκολίες, στις οποίες είναι ο καθένας διατεθειμένος να εκτεθεί για την επίτευξη του στόχου. Στο βιβλίο του οι αγρότες κυνηγοί έχουν μία πολύ μεγαλύτερη έφεση στο παθητικό κυνήγι, σε κάθε είδους καρτέρι δηλαδή, που μπορεί να τους αποφέρει καλές καρπώσεις με μικρά έξοδα σε κούραση —γι' αυτό άλλωστε κυνηγούν με παγάνες—, ενώ ο Λυκούδης επιμένει στο ενεργητικό κυνήγι, ψάχνοντας ο ίδιος το θήραμα με το σκυλί του, τρόπος κυνηγίου ο οποίος επαφίεται στην καλή σκοπευτική ικανότητα του κυνηγού. Μέσα από τις ιστορίες του Λυκούδη ψηλαφούνται οι διαφορές των δύο κόσμων, οι οποίες θα πρέπει παρ' όλα αυτά να μην γίνονται πιστευτές άκριτα από τον ιστορικό ερευνητή. Αν και δεν υπάρχει λόγος τα μεμονωμένα γεγονότα να αμφισβητηθούν, αυτό που θα πρέπει να ελεγχθεί είναι, αρχικά, η διαχρονία τους. Αυτό που παρατηρεί και περιγράφει ο Λυκούδης είναι ένα μόνο ενσταντανέ στην κυνηγετική ιστορία, που ενδέχεται να μην είναι αντιπροσωπευτικό σε βάθος χρόνου. Από την άλλη, πρέπει να ληφθεί υπόψη και η περίπτωση αλλαγής συμπεριφοράς των «αγροτών» κυνηγών μπροστά σε έναν άγνωστο, ο οποίος μάλιστα διατελούσε και δικαστής σε διάφορες περιοχές της ελληνικής υπαίθρου. Τέτοιου είδους ιστορίες, πάντως, είναι ιδιαίτερα χρήσιμες στον ιστορικό ερευνητή, καθώς συμπληρώνουν το λαογραφικό και εθνογραφικό κενό που υπάρχει στο συγκεκριμένο πεδίο, ακόμα και με πολύ μικρές αναφορές σε αξιοπερίεργα γεγονότα, όπως για παράδειγμα το κυνήγι «βονάσσω», δηλαδή του ευρωπαϊκού βίσωνα, στην περιοχή της Κωπαΐδας πριν από την αποστράγγισή της, από κυνηγούς των γύρω χωριών, κατά τα τέλη του 19ου αιώνα.⁵⁰

Όπως έχει γίνει ήδη αναφορά, μία ιδιαίτερη πτυχή του κυνηγίου που αξίζει να διερευνηθεί είναι η ηθική του διάσταση. Πρόκειται για μία σειρά άγραφων κανόνων, οι οποίοι έχουν ως στόχο αφενός να αφαιρέσουν τα περιττά πλεονεκτήματα που έχει ο κυνηγός με την υπεροπλία του απέναντι

48. Στο ίδιο, σ. 135-139.

49. Στο ίδιο, σ. 62-67.

50. Στο ίδιο, σ. 267-270.

στο θήραμά του και αφετέρου να προστατεύσουν το θήραμα από περιττό πόνο. Πρόκειται, ακόμα, και για έναν κώδικα τιμής του σύγχρονου κυνηγού, προφανώς και με πολλές έμφυλες προεκτάσεις, ο οποίος προτάσσει ότι το κυνήγι κάθε θηράματος δεν πρέπει να είναι εύκολο και ότι ο κυνηγός έχει καθήκον να δυσκολεύεται στο κυνήγι, αλλιώς αυτό καθίσταται απλά φόνος. Στην αγγλοσαξονική ιστοριογραφία το σύνολο αυτό των ηθικών κανόνων έχει ονομαστεί «δίκαιο κυνήγι» («fair chase»),⁵¹ ενώ στο ελληνικό παράδειγμα σπάνια περιγράφεται με κάποιον όρο και, όταν αυτό επιχειρείται, έχει αποδοθεί από αρθρογράφους κυνηγούς ως «κυνηγετική συνείδηση». Το περιεχόμενο του «δικαιου κυνηγίου» όσο και της «κυνηγετικής συνείδησης» είναι βέβαια ιδιαίτερα συγκεχυμένο. Στην περίπτωση των πτηνών θηραμάτων, για παράδειγμα, περιλαμβάνει την απαγόρευση πυροβολισμού, όταν το θήραμα δεν πετά ή αν η τουφεκιά ενδέχεται να μην σκοτώσει αλλά να τραυματίσει μόνο το θήραμα, και τον αυτοπεριορισμό στην κάρπωση μεγάλου αριθμού θηραμάτων, ακόμα και όταν ο νόμος το επιτρέπει. Παρόμοιες είναι και οι ηθικές προσταγές για τα μεγάλα ή μικρά θηλαστικά: κατακρίνεται το καρτέρι των θηραμάτων κοντά σε σώματα νερού, στα οποία τα ζώα θα πάνε να ξεδιψάσουν, το κυνήγι στο χιόνι, αφού φαίνονται ξεκάθαρα τα ίχνη τους πάνω του, καθώς και η μη θανάτωση του ζώου σε περίπτωση που αυτό συλληφθεί ζωντανό από το κυνηγόσκυλο (προφανώς στην περίπτωση των λαγών και των αγριοκούνελων).

Κάποιες από αυτές τις ηθικές προσταγές τις έχει πράγματι ενσωματώσει ο νόμος, όπως για παράδειγμα την απαγόρευση «κραχτών», δηλαδή μικρών συσκευών αναπαραγωγής του κεληδίσματος ορισμένων θηραμάτων για προσέλκυση τους στο καρτέρι, ή την απαγόρευση κυνηγίου στο χιόνι. Στις περισσότερες περιπτώσεις όμως, η τήρηση της σωστής κυνηγετικής συνείδησης επαφίεται, φαινομενικά, στον κάθε κυνηγό ξεχωριστά, ο οποίος υποτίθεται ότι αντιλαμβάνεται τον ρόλο του ως παράγοντα της αειφορίας του θηραματικού πλούτου της περιοχής του.

Σε ιστορικό επίπεδο, όμως, οι απαρχές αυτού του κώδικα τιμής είναι πολύ δύσκολο να προσδιοριστούν με ακρίβεια.⁵² Μία αρχική προφανής

51. Jim Posewitz, Lisa Harvey, *Beyond fair chase: The ethic and tradition of hunting*, χ.τ., Falcon Publishing, 1994. Nikolaj Bichel, Adam Hart, «Fair Chase and Sport Hunting», οι ίδιοι (επιμ.), *Trophy Hunting*, Σιγκαπούρη, Springer Nature Singapore, 2023, σ. 297-321.

52. Στα καταστατικά αρκετών κυνηγετικών σωματείων που ιδρύθηκαν στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα, η έννοια της «κυνηγετικής συνείδησης» υφίσταται, ενώ η διαμόρφωσή της τίθεται ως στόχος του κυνηγετικού σωματείου. Παρ' όλα αυτά το περιεχόμενό της δεν προσδιορίζεται.

υπόθεση θα όριζε ότι η εμφάνιση της ηθικής διάστασης του κυνηγιού θα ήταν ταυτόχρονη με την ανάδειξή του ως αθλήματος και όχι ως ασχολίας διασφάλισης διατροφικών πόρων. Είναι λογικό, σε ένα πλαίσιο διατροφικής επισφάλειας, η ηθική διάσταση του κυνηγιού να υποτιμάται ως περιττή. Παρ' όλα αυτά, οι λίγες εκδόσεις για το κυνήγι των αρχών του 20ού αιώνα, δεν μαρτυρούν την ύπαρξη κανενός κώδικα τιμής, ακόμα και όταν αυτό γίνεται χάριν ψυχαγωγίας.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το βιβλίο του Λάζαρου Σαντανωνίου από τη Σύρο, ο οποίο εξέδωσε το 1910 έναν *Κυνηγετικό οδηγό* με στόχο να μυήσει τους νεότερους στα μυστικά της κυνηγεσίας.⁵³ Τα όσα γράφει ο Σαντανωνίου δεν υποδεικνύουν καμία ηθική αναστολή ως προς το κυνήγι. Αντιθέτως, ο συγγραφέας αναφέρεται σε πρακτικές και τεχνικές που ο ευσυνείδητος και ηθικός κυνηγός θα έβρισκε απαράδεκτες. Υπάρχει η ρητή αναφορά για πυροβολισμό πτηνών ενώ κάθονται, για το κυνήγι μικρών πουλιών, που δεν θεωρούνταν θηράματα, απλά για την εξάσκηση του κυνηγού στο όπλο του, για τον βασανισμό πουλιών με σκοπό την εκγύμναση του κυνηγόσκυλου, περίπτωση κατά την οποία ο κυνηγός παροτρύνεται να αφαιρέσει τα φτερά του πτηνού, ώστε να μη φεύγει, και να βάλει το σκυλί του να το πιάσει και να το φέρει σε αυτόν ζωντανό (με σκοπό να μάθει το κυνηγόσκυλο να μην διαλύει το νεκρό θήραμα με το στόμα κατά το απόρτ⁵⁴), ενώ αναφέρεται –με χλιαρή καταδίκη από τον ίδιο– ως κοινή πρακτική η δολοφονία του κυνηγόσκυλου, αν αυτό δεν εκπληρώνει τους κυνηγετικούς του στόχους.⁵⁵ Από τα περιεχόμενά του φαίνεται ότι το βιβλίο προοριζόταν κυρίως για τοπική χρήση, αφού απαριθμεί μονάχα τα θηράματα που απαντώνταν στη Σύρο, καθώς και τοπικές ονομασίες περιοχών, οι οποίες θα ήταν λογικά άχρηστες για οποιονδήποτε μη συριανό κυνηγό. Παρ' όλα αυτά δεν θα πρέπει να συνδέσουμε τους συριανούς κυνηγούς με έλλειψη ηθικής. Ο προαναφερθείς Λυκούδης καταγράφει και αυτός, για παράδειγμα, πυροβολισμό πουλιών που δεν πετούν, κυρίως υδρόβιων.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι το ιδεολογικό σχήμα της κυνηγετικής συνείδησης ενδέχεται να έχει αναπτυχθεί ως μηχανισμός άμυνας απέναντι στα πρώτα οικολογικά κινήματα που ζητούσαν απαγόρευση του κυνηγιού, ή έστω περιορισμό του, με άλλα λόγια για να προκρίνουν την αυθεντική

53. Λάζαρος Σαντανωνίου, *Κυνηγετικός Οδηγός*, Σύρος, Τυπογραφείο Γεωργίου Πρίντζη, 1910.

54. Πρόκειται για την επιστροφή του θηράματος στον κυνηγό από το κυνηγόσκυλο με το στόμα.

55. Α. Σαντανωνίου, *Κυνηγετικός Οδηγός*, ό.π., σ. 20.

οικολογική συνείδηση των κυνηγών απέναντι σε αυτή των οικολόγων, που οι κυνηγοί θεωρούσαν ως ψευδεπίγραφη. Για τον λόγο αυτό, ενδέχεται οι απαντήσεις σε αυτό το ερώτημα να βρίσκονται στα κυνηγετικά περιοδικά ευρείας κυκλοφορίας *Κυνηγετικά Νέα* (1930-1983) και *Κυνηγεσία και Κυνοφιλία* (1961 έως σήμερα). Αν και υπάρχουν διάσπαρτες αναφορές στην κυνηγετική συνείδηση που αξίζουν την προσοχή του ιστορικού ερευνητή κυρίως από τη δεκαετία του 1960 και μετά, το 1967 δημοσιεύεται το πιο μακροσκελές άρθρο στην ιστορία των *Κυνηγετικών Νέων* με θέμα ακριβώς τα ηθικά καθήκοντα του ευσυνείδητου κυνηγού. Συγγραφέας του πεντασέλιδου αυτού άρθρου ήταν ο Άγγελος Ποιμενίδης, γνωστός αρθρογράφος της εποχής σε θεωρητικά θέματα κυνηγεσίας, δάσκαλος στη Βόρεια Ελλάδα, φιλόλογος και αρχαιολόγος. Ο Ποιμενίδης συνδύαζε το προφίλ του διανοούμενου με αυτό του κυνηγού και το άρθρο του στα *Κυνηγετικά Νέα* λειτουργεί μάλλον ως маниφέστο του περιεχομένου της κυνηγετικής συνείδησης. Γραμμένο σε μία ποιητική καθαρεύουσα, το άρθρο προτάσσει ότι το κυνήγι δεν πρέπει να αποσκοπεί στην κάρπωση θηράματος. Αντιθέτως, θα πρέπει να λογίζεται ως εθελούσια δοκιμασία από πλευράς κυνηγού και με μεγάλη προσήλωση στη λειτουργία του κυνηγού ως προστάτη του τοπικού του οικοσυστήματος, σκιαγραφώντας τελικά το κυνήγι όχι ως ασχολία κάρπωσης αλλά περισσότερο ως τελετουργία. Ανάμεσα στις ηθικές πρακτικές της τελετουργίας αυτής αναφέρεται η επιλογή ενός μόνο κυνηγότοπου από κάθε κυνηγό και η σταδιακή γνώση αυτού εις βάθος, η μείωση της χρήσης του αυτοκινήτου, που έχει καταστήσει ολόκληρη την ελληνική ύπαιθρο έναν εν δυνάμει κυνηγότοπο για όλους, και η ανάγκη αποστρόφής του κυνηγού προς υλικούς νεωτερισμούς, ώστε να διατηρηθεί το πλεονέκτημά του σε όσο το δυνατόν χαμηλότερο επίπεδο έναντι του θηράματός του.⁵⁶

Οι ερευνητικές κατευθύνσεις που μπορεί να λάβει μία συστηματική ενασχόληση για το κυνήγι, είναι ακόμη πολλές. Η διερεύνηση των επαγγελματιών κυνηγών, η συνεισφορά τους στην εθνική οικονομία και βιομηχανία, ο αντίκτυπος του κυνηγιού στους πληθυσμούς των θηραμάτων και εν γένει της βιοποικιλότητας του ελλαδικού χώρου, είναι μόνο λίγες από αυτές. Σε κάθε περίπτωση όμως, η ιστορική έρευνα για το κυνήγι δεν θα πρέπει να μείνει στο στάδιο της περιγραφής και μόνο. Η λειτουργία του τόσο ως παραγωγικής ασχολίας για την κοινότητα όσο και ως αθλήματος θα πρέπει να εγείρει περισσότερα ερωτήματα, που

56. Άγγελος Ποιμενίδης, «Παρηγοριά χωρίς πολυτέλεια στην απλότητα του ρομαντικού μας τυπικού κυνηγότοπου», *Κυνηγετικά Νέα* 6 (Ιούνιος 1967), σ. 23-27.

θα εδράζονται στη σχέση του ανθρώπου με τα οικοσυστήματά του και κυρίως τη σχέση των τελευταίων με τον διαρκώς αυξανόμενο έλεγχο του κράτους σε αυτά. Θα πρέπει δηλαδή να είναι μία περιβαλλοντική ιστορία η οποία θα ερμηνεύει έως έναν βαθμό το σύγχρονο κυνήγι. Αυτή η γείωση με το σήμερα είναι κρίσιμη. Το συντριπτικό κενό που υπάρχει σε όλη την ανθρωπιστική και κοινωνιολογική βιβλιογραφία σε σχέση με την κυνηγεσία έχει αφήσει χώρο για παρανοήσεις και υπεραπλουστεύσεις που δεν αντιπροσωπεύουν την εξέλιξή της. Έτσι, η διερεύνηση ενός τέτοιου θέματος καλεί αρχικά για οικοδόμηση μιας στιβαρής ιστορικής υποδομής με την οποία θα συνομιλούν οι κοινωνικές επιστήμες αλλά και η πολιτική οικολογία ως έναυσμα για τη δική τους έρευνα.